INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SUN'IY INTELLEKT DISKURSINING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Suronova Omadoy Dilshodbek qizi
Qo'qon universiteti Andijon filiali Xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi,
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23153956

Annotatsiya. Tezisda sun'iy intellekt diskursining mazmuni, kommunikativ shakllari va lingvopragmatik xususiyatlari nazariy jihatdan yoritiladi. Sun'iy intellekt haqidagi matnlar hamda inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi muloqot farqlanib, so'rov va javobning o'zaro aloqasi tushuntiriladi. Ingliz va o'zbek tillari materialini o'rganishda nutqiy aktlar, kontekst, xushmuomalalik, implikatura va modal munosabatning ahamiyati ko'rsatiladi. Ilmiy manbalar sharhi asosida mazkur diskursni kommunikativ va lingvomadaniy mezonlar bo'yicha tadqiq etish yo'nalishlari belgilanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, diskurs, lingvopragmatika, so'rov, nutqiy akt, kontekst, xushmuomalalik, ingliz tili, o'zbek tili.

Generativ sun'iy intellekt bilan ishlashda til axborot uzatish va tizim faoliyatini yo'naltirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Foydalanuvchi topshiriqni muayyan shaklda ifodalaydi, tizim esa shu topshiriq va mavjud suhbat kontekstiga mos javob yaratadi. Jarayon murojaat maqsadi va nutqiy vaziyatni tahlil qilishni talab etadi. Tezisning maqsadi sun'iy intellekt diskursiga oid boshlang'ich tushunchalarni tizimlashtirish va ingliz–o'zbek qiyosiy tahlili uchun asosiy pragmatik mezonlarni belgilashdir. Ish nazariy sharh xarakteriga ega bo'lib, mustaqil tajriba natijalarini taqdim etmaydi.

Ushbu tezisda sun'iy intellekt diskursi texnologiya haqidagi ijtimoiy nutqni va undan foydalanish jarayonidagi kommunikativ amaliyotni qamrab oluvchi tushuncha sifatida qo'llanadi. Birinchi yo'nalishga ilmiy maqolalar, ommaviy axborot vositalari materiallari, reklama va texnologiya haqidagi munozaralar kiradi. Ikkinchi yo'nalish so'rov, javob va aniqlashtirishlardan tashkil topadi. Sun'iy intellekt haqidagi matn esa inson tomonidan ham yaratilishi mumkin.

Inson va sun'iy intellekt muloqotida so'rov boshlang'ich kommunikativ birlik hisoblanadi. Unda vazifa, mavzu, auditoriya, uslub va hajm belgilanishi mumkin. Javob esa topshiriqni talqin qilish natijasida shakllanadi. Keyingi ko'rsatmalar avvalgi javobni qayta yo'naltiradi; diskurs ma'nosi suhbatning oldingi birliklari bilan bog'liq holda yuzaga chiqadi.

Nutqiy aktlar ushbu diskursning muhim tarkibiy qismidir. So'rovda buyurish, iltimos qilish, ma'lumot so'rash yoki baholash maqsadi ifodalanadi. Javobda tushuntirish, tavsiya berish, aniqlashtirish va rad etish kabi kommunikativ vazifalar kuzatilishi mumkin. "Summarize this text" va "Ushbu matnni qisqacha bayon qiling" birliklari topshiriq berishni, "Could you explain this?" hamda "Buni tushuntirib bera olasizmi?" shakllari esa savol vositasida iltimos bildirishni namoyish etadi. Bu misollar muallif tomonidan tushuntirish uchun tuzilgan bo'lib, korpus natijasi hisoblanmaydi.

Kontekstga bog'liqlik implikatura, presuppozitsiya va deyksis orqali ham namoyon bo'ladi. Implikatura bevosita aytilmagan, vaziyatdan chiqariladigan ma'noni; presuppozitsiya nutqda oldindan mavjud deb qabul qilingan bilimni anglatadi. "Oldingi javobni tuzating" so'rovi avvalgi javob mavjudligini nazarda tutadi. "Shuni kengaytiring" jumlasidagi ishora esa oldingi material bilan bog'lanmasa, topshiriq noaniq qoladi. Sravanthi va hammualliflar pragmatik imkoniyatlarni aynan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

implikatura, presuppozitsiya, referensiya va deyksis bo‘yicha tekshirib, model natijalari hodisalar kesimida sezilarli farqlanishini ko‘rsatganlar.

Modal munosabat javobdagi ishonch darajasi va tavsiyaning kuchini ifodalaydi. Inglizchadagi “may”, “might”, “should” birliklari hamda o‘zbekchadagi “mumkin”, “ehtimol”, “lozim” vositalari bir xil vazifani har doim ham bajarmaydi. Shuning uchun ularni kontekstdagi ma’nosi asosida qiyoslash zarur. Xushmuomalalik vositalari ham topshiriqning ohangi va suhbatdagi ijtimoiy masofani shakllantiradi.

D. Aliyeva inglizcha va o‘zbekcha so‘rovlarni qiyoslab, o‘z materialida bevosita buyruq tuzilmalari, kontekstga bog‘liqlik va xushmuomalalik bilan bog‘liq farqlarni qayd etgan. Ushbu kuzatuvlar tillararo tahlil uchun yo‘nalish beradi, biroq barcha foydalanuvchilarning nutqiga umumlashtirilmasligi kerak. Qiyoslashda vazifa, auditoriya va model versiyasini bir xil belgilash tilga oid farqlarni aniqroq baholashga yordam beradi.

O‘zbekcha diskursda texnik terminlarning qo‘llanishi ham alohida ahamiyatga ega. M. Habiyaliyeva sun’iy intellektga oid birliklarning axborot berish, ishontirish, baholash va yo‘naltirish vazifalarini yoritadi. “Sun’iy intellekt”, “chatbot”, “prompt” singari birliklar matn turiga qarab izoh talab qilishi mumkin. Shu bois tahlilda terminning shakli bilan birga adresatning bilim darajasi va matnning maqsadi ham hisobga olinadi. Ma va hammualliflar sharhi esa pragmatik baholash mezonlarining real kommunikativ vaziyatlarga mosligini tekshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Sun’iy intellekt diskursi texnologiya haqidagi nutq va texnologiya vositasida amalga oshadigan muloqotning o‘zaro bog‘liq shakllarini qamrab oladi. Uning lingvopragmatik mohiyati so‘rovning maqsadi, javobning kontekstga mosligi, nutqiy aktlar va adresatga yo‘naltirilgan vositalar orqali ochiladi. Ingliz va o‘zbek tillarini qiyosiy o‘rganishda xushmuomalalik, modal munosabat, yashirin ma’no va terminlarning kommunikativ vazifasini birgalikda baholash zarur. Bunday yondashuv javobning grammatik to‘g‘riligi bilan pragmatik adekvatligini farqlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sravanthi S. et al. PUB: A Pragmatics Understanding Benchmark for Assessing LLMs’ Pragmatics Capabilities // Findings of ACL. 2024. P. 12075–12097. DOI: 10.18653/v1/2024.findings-acl.719.
2. Aliyeva D. Sh. Comparative Linguo-Pragmatic Analysis of Prompt Engineering Strategies in English and Uzbek // Science Time. 2026. 4(5/2). P. 679–689. DOI: 10.66345/stj.6493.
3. Habiyaliyeva M. X. Linguopragmatic Features of Artificial Intelligence Discourse in the Uzbek Language // Innovative Development of Science. 2026. 2(4). https://newconference.ru/index.php/idos/article/view/424
4. Ma B. et al. Pragmatics in the Era of Large Language Models: A Survey on Datasets, Evaluation, Opportunities and Challenges // Proceedings of ACL. 2025. P. 8679–8696. DOI: 10.18653/v1/2025.acl-long.425.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.